

עורכת: ד"ר אסתי ובמן
כרך 7, גיליון מיוחד, 16 ביולי 2017

אל-חשד אל-שעבי:

בתווך בין אספירציות איראניות לשינויים גאופוליטיים בעיראק ובסוריה

ד"ר דורון יצחקוב¹

• סמליהן של חלק מהמיליציות הפועלות בעיראק ובסוריה

מתוך גלי ההריסות, המאפיינים את המאבקים העקובים מדם בעיראק ובסוריה, עולה לסדר היום דילמה חדשה, הנובעת ממידת השפעתו הגוברת של ארגון אל-חשד אל-שעבי (גיוס עממי). ארגון זה הנו אסופה של כארבעים מיליציות הפועלות לצד הצבא הסדיר העיראקי במאבק לשחרור שטחים שנכבשו על ידי המדינה האסלאמית.² חלק ניכר מהמיליציות פועל תחת מטרייה איראנית ושולח זרועות גם ללחימה בסוריה, ובכך מגדיל את מרחב ההשפעה של איראן באזור. משקלן של המיליציות המרכיבות את הארגון הפועל בעיראק הופך אותן לתופעה החורגת הרבה מעבר לתופעה מקומית חולפת, ולכן הן עומדות במרכז הדיון במאמר זה.

¹ ד"ר דורון יצחקוב משמש עמית מחקר במרכז דיון ובמרכז ללימודים איראניים של אוניברסיטת תל אביב. ספרו "איראן-ישראל 1948-1963 – קשרים בילטרליים בצל שותפות אינטרסים במרחב גאופוליטי משתנה" יראה אור בקרוב בהוצאת מרכז דיון.

² לפי דבריו של כרים אל-נורי, מספר הלוחמים בארגון אל-חשד אל-שעבי נאמד לפני תחילת המערכה לשחרור מוסול בכמאה ושלושים אלף. על כך ראו: מחמוד אבו-בכר, "אל-חשד אל-שעבי פי אל-עראק: מן פצאאיל עייר נטיאמיה אלא תשכיל קתאלי רסמי" (אל-חשד אל-שעבי בעיראק: מפלגים בלתי ממוסדים למערך לוחם רשמי), אתר בי. בי. סי בערבית, 23 בפברואר, 2017, נצפה לאחרונה ב-

<http://www.bbc.com/arabic/middleeast-38383048>, ב-7 ביולי 2017.

הופעתן של מיליציות חמושות במדינות שבהן הממסד השלטוני מתקשה לממש את ריבונותו, אינה תופעה חדשה במרחב המזרח תיכוני. עם זאת עולה השאלה, מה יהיה מקומן ותפקידן של המיליציות הלוחמות במבנה הביטחוני-פוליטי שיתגבש עם שוך הקרבות נגד ארגון המדינה האסלאמית (דאע"ש)? האם ישולבו במסגרת צבא עיראק? האם נאמנותן נתונה להחלטת הפרלמנט העיראקי מנובמבר 2014, שהכפיפה אותן לממסד הביטחוני-פוליטי העיראקי? או שמא זיקת חלקן תישאר נתונה גם בעתיד למשמרות המהפכה ולקובעי המדיניות ברפובליקה האסלאמית של איראן? הדיון בסוגיה זו מחייב התייחסות לגורמים המהווים השראה ללוחמי הארגון ומשפיעים על זיקתם. כמו כן, ראוי לבחון את תהליך השבת השליטה והריבונות המתרחש עתה בעיראק, לאור שחרור השטחים שהיו נתונים תחת שליטת ארגון המדינה האסלאמית עד זה לא מכבר.

במידה רבה של צדק, יש המצביעים על יוני 2014 כעל התאריך שבו הוקם ארגון אל-חשד אל-שעבי, וזאת כתגובה לכיבוש העיר מוסול בידי ארגון המדינה האסלאמית. אחרים, הנמנים עם מעגל תומכיו של איתאללה עלי סיסתאני, טוענים כי היוזמה להקמת הארגון באה זמן קצר קודם לכן, עם הוצאת פסק ההלכה "חובת התגמול" (פתוא אל-ואגיב אל-כפאא) על ידו. פסק הלכה זה קרא להתגייסותו של כוח עממי נגד הסכנה העומדת בפני הקהילה השיעית בעיראק והמקומות הקדושים לה, ובמיוחד נגיף וכרבלא.³ חרף נכונות הטענות האלה, ראוי לזכור כי חלק מהמיליציות המהוות את עמוד השדרה של אל-חשד אל-שעבי נוסדו בעידוד, במימון ובהכוונה של איראן, זמן רב לפני הופעת דאע"ש.

כניסת כוחות הקואליציה בהנהגת ארצות הברית לעיראק במרס 2003 שימשה זרז חשוב להקמתן של מיליציות שיעיות בעיראק. יתרה מזו, הרעיון להקים כוח שיעי לוחם, שיפעל בזירות שונות מחוץ למרחב הטריטוריאלי האיראני ויהיה נתון למרותה של הרפובליקה האסלאמית, נולד זמן לא רב לאחר כינונה. ברור, אפוא, שיצירת מערך מיליציות לוחמות נועדה לקדם שורה של אינטרסים איראניים במוקדים בעלי חשיבות מבחינתה, תוך שאיבת השראה מניסיונה בהקמת ארגון חזבאללה בלבנון.

הלחימה המתמשכת בעיראק ובסוריה וקריסת אושיות השלטון במדינות אלה פתחו בפני איראן חלון הזדמנויות למימוש שאיפותיה האזוריות, ובכלל זה גם לקידום "ציר ההתנגדות", המהווה בסיס טקטי ואידאולוגי להרחבת השפעתה במרחב המזרח תיכוני. דפוס פעולה זה, המשקף את התבנית האסטרטגית שנוקטת איראן, קיבל ביטוי כבר עם מיסודו של ארגון **בדר**, שהוקם בידי משמרות המהפכה עוד במהלך מלחמת איראן-עיראק (1980-1988). המיליציה הלוחמת של ארגון זה היוותה את הפלג הצבאי של "המועצה העליונה של המהפכה האסלאמית בעיראק" ונלחמה לצדה של איראן במלחמת "שמונה השנים". לאחר הדחת סדאם חוסיין שולב ארגון זה במבנה הפוליטי החדש שנוצר,

---

Renad Mansour, "From Militia to State Force: the Transformation of al-Hashd al-Shaabi", *Carnegie Middle East Center* ³ (November, 2015), <http://carnegie-mec.org/diwan/61986?lang=en>, accessed 7 July, 2017.

ומפקדה, האדי אל-עאמרי, אף שימש בתפקיד שר התחבורה בין השנים 2011-2014. עאמרי מקיים קשרים הדוקים עם ההנהגה האיראנית ועם מפקדי משמרות המהפכה, ולפיכך נראה כי נאמנותו נתונה להם.⁴

דפוס פעולה דומה ניתן למצוא גם במקרה של מיליציות **עצא'ב אהל אל-חק** (אגודת אנשי האמת) בהנהגת קיס אל-חזעלי. מיליציה זו פועלת במקביל לזרוע הפוליטית של הארגון, הנקראת **אל-צאדקון** (כתלת אל-צאדקון), המשמשת מנוף נוסף להגברת ההשפעה האיראנית במרחב הפוליטי העיראקי. במהלך פעילות עצא'ב אהל אל-חק לשחרור העיר מוסול נחשפה מציאות המבליטה את הקנאות הכיתתית מצד חלק מהמיליציות השיעיות כלפי האוכלוסייה הסונית, שהייתה נתונה עד אז תחת אימת דאע"ש. הדבר בא לביטוי בדבריו של חזעלי, שטען כי שחרור מוסול יהווה הזדמנות לבוא חשבון עם רוצחיו של האמאם חוסיין, שנהרג בקרב כרבלא (שנת 680 לספירה) בידי השליט הסוני, יזיד אבן מעאויה.⁵

פלג נוסף שצמח מתוך עצא'ב אהל אל-חק ופועל בסוריה בהשראה איראנית, הוא **חרכת אל-נג'באא** (תנועת חזבאללה אל-נג'באא), שנוסדה על ידי אכרם אל-כעבי. תנועה זו פועלת לצד מיליציות פרו-איראניות נוספות לשמירה ולהגנה על משטרו של אסד, ועומדת בקשר הדוק עם מפקד כוח קודס של משמרות המהפכה, קאסם סולימאני. כמו כן היא גם עומדת בקשר עם מזכ"ל חזבאללה, חסן נזאללה. לאחרונה התראיין דובר הארגון לסוכנות הידיעות "תסניס", המקורבת למשמרות המהפכה, והצהיר על הקמת **הצבא לשחרור הגולן** במטרה לשחרר מידי ישראל את השטח שנכבש ביוני 1967.⁶ פעילותן של מיליציות פרו-איראניות, דוגמת מיליציות אל-נג'באא, סמוך לגבולה הצפוני של ישראל צריכה להדליק נורה אדומה, מכיוון שהיא מהווה הוכחה ליישום מודל איראני פרו-אקטיבי, השואף להציב כוחות הנאמנים למשמרות המהפכה בסמיכות לגבולותיה של ישראל.

כתא'ב חזבאללה היא מיליציה שיעית נוספת השואבת השראה מאיראן ומקבלת הכוונה ישירה ממנה. ארגון זה נוסד בעיראק בשנת 2007, אולם פעילותו התרחבה גם לסוריה במטרה להגן על משטרו של אסד. הארגון מצהיר בגלוי על נאמנותו למנהיג העליון, עלי ח'אמנהאי, ולתורת ה"ולאית-י פקיה", המהווה את עמוד התווך לתפיסת עולמו של הממסד השלטוני האיראני. בדומה ל**ג'י'ש אל-מהדי** (צבא המהדי) שייסד מוקתדא אל-צדר, גם כתא'ב חזבאללה החלו את פעילותם נגד כוחות הקואליציה בעיראק, אלא שצבא המהדי פורק בשנת 2008, ותחתיו קם ארגון **סראיא אל-סלאם** (פלוגות השלום). ארגון זה, שחידש את פעילותו בשנת 2014 כתגובת נגד לכיבושי דאע"ש, שונה במהותו מהארגונים השואבים השראה מאיראן ואשר סרים למרותה, מכיוון שמוקתדא אל-צדר שואף להשיב לעיראק את ריבונותה ללא

⁴ Dylan O'Driscall & Dave Van Zoonen, "The Hashd al-shaabi and Iraq subnationalism and the state", *MERI* (March 2017), <http://www.meri-k.org/wp-content/uploads/2017/03/PMF-Report-0.2.pdf>, accessed 7 July, 2017.

⁵ ראו את נאומו של קיס אל-חזעלי מ-7 באוקטובר 2016, <https://www.memri.org/tv/iraqi-shiite-militia-leader-qais-khazali-liberation>, נצפה לאחרונה ב-7 ביולי, 2017.

⁶ Amir Toumaj, "IRGC- controlled Iraqi militia forms 'Golan Liberation Brigade'", *FDD's Long War Journal* (March 2017), <http://www.longwarjournal.org/archives/2017/03/irgc-controlled-iraqi-militia-forms-golan-liberation-brigade.php>, accessed 7 July 2017.

מעורבות זרה. ברוח זו הוא קורא להשתלבות המיליציות הפועלות בתוך ארגון אל-חשד אל-שעבי במסד הביטחוני העיראקי עם שוך הקרבות.

מעורבותה של הרפובליקה האסלאמית של איראן באה לביטוי גם בהקמת ארגון **סראיא אל-ח'וראסאני** (פלוגות ח'וראסאני). כוח זה אמנם הוקם בשנת 2013 בסוריה, אולם הוא העתיק את פעילותו גם לעיראק לאחר הכרזתו של אבו בכר אל-בע'דאדי על הקמת הח'ליפות האסלאמית. מודלים דומים, המקבלים השראה מטהראן, הם ארגונים כדוגמת **כתא'ב אמאם עלי**, המשמש כזרוע צבאית של מפלגת עיראק האסלאמית (**חרכת אל-עראק אל-אסלאמיה**); **כתא'ב סיד אל-שהדאא**, שהוקם בשנת 2013; וארגון **כתא'ב אל-אמאם אל-ע'א'ב** (גדודי האמאם הנעלם). במקביל לארגונים אלו נוסדו פלגים בעלי מאפיינים אתניים ודתיים שונים, כגון: **חטיבת בבילון וכתא'ב רוח-אללה עיסא בן מרים**, המבוססים על פעילים נוצרים הנלחמים נגד דאע'ש; החטיבה הטורקמנית בפיקודו של אילמוז נג'ר; והלוחמים היזידים השייכים ליחידות ההתנגדות של סינג'אר, אשר לקחו חלק במערכה על צפון עיראק באוגוסט 2014. נוסף על כך, הפאזל המרכיב את ארגון אל-חשד אל-שעבי כולל גם פלגים בעלי רוב סוני, דוגמת **אל-חשד אל-וטני** (המכונה גם משמר נינוה) וארגון **לואא צלאח אל-דין**.

במבנה הסבוך של הפלגים הפועלים בארגון אל-חשד אל-שעבי קיימות נטיות ונאמנויות פרטיקולריות שיעצבו את עתידה של עיראק בטווח הנראה לעין. סביר להניח שפלגים אלה יתבעו את מקומם בסדר היום החדש שייווצר לאחר החזרת השליטה על האזורים שנכבשו בידי המדינה האסלאמית. חוסר ודאות שורר בנוגע להשתלבותם של כל הפלגים במסגרת מנגנוני השלטון, בהתאם להחלטת הפרלמנט מנובמבר 2014, והדבר עתיד להוות סלע מחלוקת בין הארגון לבין הממשלה העיראקית, בראשותו של חיידר אל-עבאדי. החוקר חמדי מל'פ סבור כי לעת עתה ממשלת עיראק אינה מגלה בשלות לכפות את רצונה על הפלגים השונים בארגון אל-חשד אל-שעבי, הממשיכים ברובם לגלות נאמנות לאיראן ולצייט להוראות המגיעות מטהראן.⁷

נראה כי אם מגמה זו תימשך היא עלולה ליצור אזורים המתנהלים בתבנית של "מדינה בתוך מדינה", ולכך עלולות להיות השלכות מרחיקות לכת על עתידה החברתי, הדמוגרפי, הפוליטי, הכלכלי והביטחוני של עיראק. מצב פרדוקסלי זה, המזכיר במעט תבנית של "קשרי פטרון-קליינט", יהפוך את איראן לקובעת המדיניות בפועל, וזאת בתמורה לאספקת סיוע, הכשרה, מימון והכוונה ללוחמי המיליציה. באופן זה יונצח מודל "השליטה העקיפה" (פרוקסי), דוגמת דפוס הפעולה המיושם על ידי הרפובליקה האסלאמית במרחב המזרח תיכוני. תבנית פעולה זו תקשה על מנגנוני הביטחון הממוסדים של עיראק את השליטה ותגביר את המעורבות של גורם זר בענייני המדינה.

⁷ חמדי מל'פ, "הל סתתור אל-ח'לאפאת בין פצא'ל אל-חשד אל-שעבי ואל-חכומה אל-עראקיה אלא צדאם מסלח?" (האם המחלוקת בין פלגי אל-חשד אל-שעבי והממשלה העיראקית יתפתחו לעימות מזוין?), **אל-מוניטור** (אפריל 2017), <http://www.al-monitor.com/pulse/ar/originals/2017/04/iraq-abadi-shiite-militias-qatar-iran-pmu.html>. נצפה לאחרונה ב-7 ביולי, 2017.

לאור הדצנטרליזציה המובנית השוררת בעיראק, לא ניתן להתעלם גם מהאפשרות שיהיו מיליציות אשר ישאפו לשמר את כוחן באזורים המשוחררים באמצעות שלל מינויים לתפקידים בכירים במנגנונים בירוקרטיים, כלכליים וביטחוניים, שיהוו שכר ותגמול בעבור לחימתן. כמו כן, לעת עתה לא ניתן לשלול גם את האפשרות למאבקים פנימיים-כיתתיים בין המיליציות, שעלולים להוות מכשול להשבת ריבונותה של עיראק בעת החזרת הסמכויות לידי מנגנוני השלטון הממסדיים.⁸ ראוי לציין, כי הגורם המאחד בין הפלגים השונים בזמן כתיבת שורות אלה הוא המאבק נגד המדינה האסלאמית, אולם השוני והכיתתיות, המהווים חלק בלתי נפרד מארגון אל-חשד אל-שעבי, עלולים להצית עימותים פנימיים עם שוך הקרבות. מאבקים אלו עלולים להתרחש בשל מאבקי שליטה טריטוריאלית, פולמוס תרבותי ויריבות דתית, כמו גם משאיפתן של המיליציות להשתלט על משאבי הטבע במחוזות שעל שחרורם הן עמלו.

נוכחותה של איראן במרחבים שונים במזרח התיכון הפכה בשנים האחרונות לסימן היכר של דפוסי תפיסתה ופעילותה. איראן זיהתה את היתרון הגלום במודל "ההתערבות הרכה" - הקמת מיליציות הפועלות תחת הכוונתה ומימונה ומשמשות, הלכה למעשה, שליחיה במרחבים שונים ללא צורך בהתערבות ישירה.⁹ פעילותן של המיליציות: בדר, עצאב אהל אל-חק, כתאב חזבאללה, כתאב סיד אל-שהדאא ושל כתאב אל-אמאם אל-ע'אב, משקפת נאמנה את אופן פעולתה של איראן להרחבת מרחב השפעתה בעיראק. דפוס פעולה זה מאפשר לקובעי המדיניות ברפובליקה האסלאמית לממש את שאיפותיהם לקידום "הסהר השיעי", היוצא מטהראן ומתקדם לעבר לבנון, סוריה, עיראק ותימן. אמנם בפאזל הסבוך המרכיב את ארגון אל-חשד אל-שעבי פועלות גם מיליציות סוניות (דוגמת אל-חשד אל-וטני וארגון לואא צלאח אל-דין), שאינן עונות לתבנית השליטה של הרפובליקה האסלאמית, אולם אלה אינן מהוות את עמוד התווך של הארגון.

נראה כי על אף דחיקת רגליה של המדינה האסלאמית מהאזורים שהיו תחת שליטתה בעיראק, ועל אף השינוי המהותי שחל מאז כיבוש העיר מוסול בקיץ 2014, תהליך השבת הריבונות רחוק מסיום. עם זאת, כבר עתה ניתן לומר במידה רבה של ודאות, כי לא ניתן להפריד בין מסלולה העתידי של עיראק לדרך שבה יבחרו לצעוד המיליציות המרכיבות את ארגון אל חשד אל-שעבי.

⁸ O'Driscall & Van Zoonen, "The Hashd al-shaabi and Iraq", *MERI*, (See page 29 in the article).

⁹ יש לציין בהקשר זה כי התערבותה בסוריה חרגה במעט מקו זה בכך ששילבה, לראשונה, כוחות מהצבא הסדיר בתפקידי ייעוץ ואף בתפקידי פיקוד מחוץ לגבולות איראן.